

Jakuba Katalpa: Češi mi připadají jako malé děti

Jakuba Katalpa je autorka, která svými knihami pravidelně čeří stojaté vody současné knižní produkce. Její styl psaní je nezaměnitelný a jedinečný. Její dílo budí znechucení i obdiv. Každá kniha pak vyvolá někdy až přemrštěné emoce, zvláště pak u kritické obce, kterou Katalpa s železnou pravidelností svými knihami znepokojuje a provokuje. Jestli ji dřív reakce kritiků mrzely, dnes pokládá většinu recenzentů za štěkající smečku, folklór sám pro sebe. S Jakubou Katalpou jsme si povídaly o jejím novém románu, o odsunu Němců, ale i o tom, proč se zase jednou musela stydět za to, že je Češka.

Ve Vaší nové knize, krom jiných, zpracováváte téma odsunu sudetských Němců. To je námět v české beletrii dost populární. Neměla jste strach se do tolikrát popsaného tématu pustit? Nebo jste to neřešila a téma jste zpracovala z vnitřní potřeby, mimo jiné třeba proto, že jste v Sudetech vyrostla?

Přehled o české beletrii si udržuju, někdy ke své vlastní škodě, protože se pak zbytečně vztekám nad tím, co všechno se tiskne. Takže jsem samozřejmě věděla, že téma odsunu tu bylo zpracováno mnohokrát, koneckonců svou závažností a (trochu cynicky řečeno) výtěžností si o to samo říká. Ale nemůžu se přece řídit tím, že dané téma už někdo zpracoval. Takhle psaní, alespoň to moje, nefunguje. Pokud o něčem píšu, mám k tomu důvod, a neohlížím se na to, jestli už mě někdo předběhl nebo ne.

Tématu odsunu Němců jste se dotkla už ve svých předchozích knihách. Kdy jste pocítila potřebu zpracovat to celistvěji?

Jak říkáte, tohle téma ve mně rezonovalo od počátku. Ale teprve před několika lety jsem se rozhodla posunout od svých obvykle experimentálních a lyrizovaných textů k něčemu více přímočarému, k próze, kde budu vystupovat jako nezaujatý vypravěč, pozorovatel. Takže v jednu chvíli se ve mně sešla chuť zkusit jinou vypravěčskou polohu s chutí naplno se opřít do česko-německého tématu.

Jak vypadaly Sudety Vašich dětských let? Byl ten stín událostí patrný na mezilidských vztazích?

Když jsem byla malá, byli odsunutí Němci, alespoň v létě, součástí našeho života. Měli jsme chalupu v pohraničí, ve vesnici, která před válkou měla kolem dvou stovek chalup. Po odsunu se počet domů zredukoval na pouhých sedm, naše chalupa byla jednou z nich.

Odjakživa jsem věděla, že tam kdysi bydleli Němci, s ostatními dětmi jsme si hrávali na zbytcích starých domů, prolézali jsme rozpadlé obvodové zdi, na poli jsme hledali zbytky porcelánu, mince a knoflíky. Navíc jsme se každé prázdniny s Němci, kterým naše chalupa patřila, setkávali, přijížděli se totiž na svůj bývalý dům podívat. Objevovaly se celé rozvětvené rodiny, staří lidé, kteří v našem domě žili, jejich potomci i příbuzní. To se stávalo prakticky všem lidem ze vsi a my jsme s kamarády pokaždé, když Němci odjeli, porovnávali, co jsme dostali - čokoládu, oplatky, bonbóny. Tyhle návštěvy se odehrávaly ještě za komunistů, a dokonce pár let po revoluci, pak ustaly. Nejspíš proto, že původní obyvatelé, tedy ti odsunutí, zemřeli a jejich potomci neměli důvod navštěvovat rodiště svých předků.

Objevily se někdy pocity viny, vzhledem k tomu, že jste měli dům po Němcích?

Rodiče chalupu koupili třicet let po odsunu, takže tam nic tak živého jako křivda, pocit viny nebo nevráživost nepulsovalo. Navíc jsem byla dítě a spoustu věcí jsem nevnímala, uvědomuju si je teprve zpětně. Třeba melancholii, která každou z těch německých návštěv doprovázela. Pro nás jako děti byli přijíždějící Němci zdrojem sladkostí, ale pro ně muselo být nesmírně náročné vidět, jak se krajina jejich dětství a mládí změnila. Vzpomínám si, jak chodili po chalupě, dotýkali se stěn a vyprávěli, co bylo v jakém pokoji, potom zašli do kaple na návsi, která bývala otevřená, a postupně, každý rok, si z ní něco odvezli, nejspíš na památku. Nebylo to nic cenného, obyčejné barvotisky svatých, a místo nich věšeli věnce z umělých květin.

Zajímavé je, že až poté, kdy byla kaple úplně prázdná, objevil se na jejích dveřích zámek, pověsil ho tam majitel jednoho ze statků, člověk původem ze Slovenska, který do vesnice přišel v první vlně znovu osídlování pohraničí.

Čerpala jste při psaní knihy i z pravdivých osudů?

Ne. Obvykle ze životů skutečných lidí nečerpám, možná se někdy nechám inspirovat nějakou drobností, ale převážná většina je záležitostí fabulace.

Mluvíte o tom, že pro děti znamenali Němci především sladkosti. Motiv gumových medvídků posílaných z Německa se ve Vaší knize objevuje. Souvisí to nějak s dětskou vzpomínkou?

Tak to mě nenapadlo. Ale možná, že ano. Tak nějak podvědomě. Mít Němce spojené se sladkostí. Trochu neobvyklé klišé.

Je trochu trend v románech, které se zabývají historickým tématem, podávat nové interpretace dějin. To Vy ale úplně neděláte. Klára vlastně ani neví, jak se ve své době k událostem postavit. Šlo Vám spíše o to, zobrazit právě to, že někdy ani lidé nepochopí, co se kolem nich děje?

Šlo mi především o to, zachytit všední život. To, že se děje něco přelomového nebo historicky významného lze často reflektovat až zpětně. Většina Němců, ať už říšských nebo sudetských, nebyla nucena zaujmout postoj k věcem, které nám dnes připadají neuvěřitelné a které dodnes vzbuzují silné emoce, jako byl například holocaust. Samozřejmě byly i výjimky, jinak bychom nemohli mluvit například o skupině Weiße

Rose a sourozencích Schollových nebo o Clausi von Stauffenbergovi.

Valná část lidí však dál žila svůj život, samozřejmě poznamenaný politickým klimatem doby a válkou, byly tu bolestivé a nepochopitelné věci, synové a manželé na frontě, zbytnělá byrokracie, nálety, nedostatek potravin, ale přes to všechno se dral na povrch obyčejný život. Nebylo třeba zaujímat morální stanovisko k tomu, že Žid, který mi prodával krajky, zmizel. Jediným pocitem byla rozmrzelost, že budu muset jít nakupovat ke konkurenci, která nemá tak kvalitní zboží.

Nesvádělo Vás to během psaní k větší vyhrocenosti? Jako autorka stojíte zcela v pozadí, nestráníte ani Čechům ani Němcům, to musí být těžké u takového tématu...

Nesvádělo. Nepatřím k zastáncům teorie, že autor by měl v textu vyjadřovat svůj názor. Spisovatel by měl vždycky stát v pozadí, hlavní je text.

Sudety jsou palčivé téma, bolavé místo naší minulosti. V návaznosti na politickou situaci - bylo toto téma zneužito v prezidentské kampani. Jak vnímáte toto účelové vytahování „německé karty“?

Po nějaké době to byl zase okamžik, kdy jsem se styděla za to, že jsem Češka. A mám obavy, že se mi to během působení pana Zemana na Pražském hradě stane ještě mnohokrát. Byl to primitivní tah od stejně primitivního člověka. Je smutné, i když asi ne překvapivé, že někteří lidé na to slyšeli. Česko-německé vztahy jsou neuralgickým bodem našich dějin, pokaždé, když se ho dotknete, dočkáte se nějaké odezvy. Důchodce z Vysočiny při vábení nové várky voličů zacinkal na zvonek a Pavlovův reflex zafungoval, znovu se oživil iracionální strach, že více než šedesát let po válce přijde zlý Němec a bude se krmit na ubohých Čechách. Celá ta kauza byla nechutná a vyvolaná za jediným účelem. Pro mě osobně je nepřijatelné, aby bylo s nějakou historickou skutečností nakládáno svévolně a manipulativně, aby byla překrucována a používána k dosažení jakéhokoliv cíle.

Přitom většina sudetských Němců nejeví o české občanství valný zájem. Přesto mají Češi, při pouhém oprášení tohoto tématu, strach nejen o majetek. Je v tom nevyrovnanost s novodobými dějinami? Historik [Adrian von Arburg](#) řekl jednu zajímavou věc, a sice, že leitmotivem českého politického diskurzu je odjakživa otázka, kdo komu co ukradl.

Myslím, že strach o to, co člověku patří, je přirozená věc. Obzvlášť ve státě, kde čtyřicet let všechno patřilo všem a nikomu vlastně nepatřilo nic. Nemorální je toho strachu využívat jako páky k tomu, aby člověk, politik, něčeho dosáhl. Taky si nemyslím, že česko-německé vztahy poznamenává jen nevyrovnanost s novodobými dějinami, tedy s dějinami dvacátého století. Určitý antagonismus tady byl vždycky, jeho kořeny možná sahají až do míst, kde se - na abstraktní úrovni - setkává jistá neslučitelnost germánského a slovanského živlu.

Na druhou stranu, teprve dějiny dvacátého století, obě války, daly vzniknout jakémusi podkladu pro možnou katarzi, očistění vztahu s našimi sousedy. Nejprve obrovské nadšení v roce 1918, kdy vznikla samostatná republika. Potom Mnichov a řada ztrát. Odsun německých obyvatel a čtyřicátý osmý rok, který znamenal nemožnost se nadechnout a včas a patřičně reflektovat uplynulé události. Teprve před necelými čtyřiceti lety jsme dostali možnost se k tomu všemu vrátit. Řekla bych, že to je příliš krátká doba na to, abychom pochopili, jak s tím naložit.

Velkým tématem Němců je také ztráta identity. Z románu je zjevné, že to je ona velká škoda způsobená na lidech. Ztráta identity je to, co vede až k sebevraždě, nikoliv k sebrání majetku a obsazování domů...

V minulosti, a tedy i v době, o které píšu, byla identita jednotlivců mnohem víc spojena s národem, z něhož dotyční pocházeli, a v případě lidí z vesnice, sedláků, navíc ještě s půdou, kterou obdělávali, případně se statkem, který se dědil z generace na generaci. A právě od této části identity, možná nejdůležitější, navazující na práci předků a dávající vizi do budoucna, byli němečtí obyvatelé při odsunu odstřiženi. Ztráta majetku a obsazování domů bylo viditelným projevem něčeho mnohem subtilnějšího; nejbolestivější ztráty a vykořeňování probíhalo ve vnitřní, duchovní a kulturně-historické rovině. A jak se dnes ukazuje, zranění utržená před více než půlstoletím se dosud nezajizvila. I když dochází k pokusům o nápravu, z německé i české strany, chybí tu obrovské kusy zdravé tkáně, na kterých by se dalo stavět, což je vidět třeba v pohraničí, kde po vesnicích kypících životem zbyla zplundrovaná, infertilní krajina.

Jak ony pokusy o nápravu vypadají?

Existuje řada přeshraničních spolků, které se pokouší teoreticky i prakticky navázat na to, co bylo zprůtrháno. Opravují se zničené památky, Češi a Němci se setkávají při různých příležitostech, při vzpomínkových poutích a podobně. O tom, co se stalo, se nemlčí, i ve společnosti se ozývá mnohem víc smířlivějších hlasů než kdysi.

Česko-německé vztahy jsou výbušným tématem a Češi mi připadají trochu jako malé děti, možná by byli ochotni diskutovat (a snad i odpustit), ale potřebují ujištění, že neutrpí žádnou újmu. Někde jsem četla, že bude trvat dvě až tři generace, než se poměry v naší republice dostanou na úroveň obvyklou v demokraciích západní Evropy. Takže je třeba obrnit se trpělivostí.

Hlavní postava Němců, Klára, je žena, která je velmi věrohodná, žádná superhrdinka. Nesvádělo Vás to při psaní k tomu, abyste vytvořila jakýsi morální ideál, nebo Vás vůbec takové postavy nezajímají?

Nezajímají. Hrdinové jsou snesitelní jenom do určitého věku, potom čtenáře (a nejspíš i autora) začnou otravovat. Vždycky jsem nesnášela Froda, tím pravým hrdinou byl přece podržtaška Sam.

Mimochodem. Myslíte si, že může literární postava sloužit jako vzor?

Upřímně o tom pochybuju. Mám pocit, že člověk ze svých literárních vzorů dřív nebo později vyroste. Mně se to stalo asi ve dvanácti, kdy jsem byla ochotná uznat, že Vinnetou nikdy nežil a ve filmech ho hraje toporný modrooký Francouz.

Po vydání knížky se začaly ozývat hlasy obviňující Vás, že jste téměř sešla z cesty, zpronevěřila se svému jazyku a píšete teď prodejně. Mám pocit, že po vydání jakékoli Vaší knihy se vždy objeví trochu hysterické reakce typu: Příliš erotické, příliš ženské, příliš nesrozumitelné, teď pro změnu příliš čtivé. Jak vnímáte ty kritiky, berete je vůbec ještě vážně?

Recenzenti, jejichž kritiky za něco stojí, obvykle nejsou příliš slyšet. Anebo mi svůj názor sdělí při osobním setkání, v emailu. Ten zbytek, to je taková štěkající smečka, folklór, trochu šovinistický, obvykle se vymezující vůči všemu a všem, s láskou zahleděný sám do sebe. Tyhle lidi snad ani nelze brát vážně, protože jejich názory nejsou konstruktivní ani jinak přínosné. Tristní je, že jsou na očích, že jejich vlastní

(ne)vkus je vydáván za jakési meritum věci.

Ve Vašich knihách se často objevuje motiv nádoru, rakoviny. Obecně se rakovina v současné literatuře objevuje dost hojně. Je to z toho důvodu, že se jedná o civilizační nemoc, nebo to má niternější význam něčeho, co nás může kdykoli napadnout a je to nebezpečně blízko?

Pro mě osobně je rakovina symbolem nečekanosti, dravosti a schopnosti růst bez ohledu na přání člověka. Musí být strašné jí onemocnět. Je to nemoc, která se může dotknout každého, má obrovskou sílu, nejspíš proto se její obraz objevuje v současné literatuře tak často.

Často ve své tvorbě pracujete s archetypy, jsou ve Vašich textech patrné Jungovy stopy. Psychologii jste vystudovala. "Studujete ji" než začnete psát?

To není potřeba. Možná, kdybych psala psychologické romány. Ale jinak si vystačím s tím, co vidím kolem sebe.

Dalším velkým tématem je u Vás rodina. Rodina, která má stigma. O Kláře je přímo napsáno, že je předurčena ke ztrátám. Věříte na rodinné předurčení, byť třeba jen ve formě opakování vzorců či přenášení vzpomínek z generace na generaci? V podstatě na jakousi rodovou předurčenost?

Těžká otázka. Na tohle téma se rozvíjí věčná debata, nature versus nurture. Rodová zatíženost se asi objeví vždycky, ať už člověk opakuje chyby svých rodičů nebo se jim naopak usilovně snaží vyhnout. Ale řekla bych, že každý člověk má svůj jedinečný osud, formovaný desítkami drobných rozhodnutí, která denně udělá. Dokonce i Klára, která v románu vystupuje jako osoba vlečená dějinami, měla do určité míry možnost svůj život ovlivnit. Možná si tuhle možnost neuvědomovala, neviděla ji nebo jí nechtěla využívat, ale před čtenářem, jako svědkem jejího života, vystupuje poměrně zřetelně.

Lze vůbec tyto možnosti včas zaregistrovat? Je člověk schopen podívat se na svůj život nezaujatě, zhodnotit jeho možnosti, vystoupit z koloběhu věcí a dát se jinudy?

To nejspíš záleží na typu osobnosti a na načasování. Jak už jsem zmínila, i ve Třetí říši existovali lidé, kteří si uvědomovali, že je něco špatně. Takže možné to určitě je. Ale asi je třeba mít oči dokořán a nepopelit se na svém vlastním písečku, uvědomit si, že nežiju izolovaně, ale že jsem součást společnosti, že také já se pohybuju v nějakém dějinném kontextu. Neříkám, že každý má vstoupit do politiky nebo se stát nějakým aktivistou, ale děsí mě, že v momentě, kdy jako občané demokratické země dostaneme možnost svobodně si zvolit hlavu státu, přes čtyřicet procent lidí se rozhodne k volbám nejít. Argument, že oba kandidáti byli nepřijatelní, mi připadá dost chatrný. Nikdo těm lidem přece nebránil vhodit do urny neplatný lístek a vyjádřit tím alespoň nějaký názor. Ale to, že seděli doma, že jim nezáleží na tom, kdo nás bude pět let reprezentovat, to mi přijde neodpuštělné.

Foto: archiv autorky